

Javni prostori u Zagrebu: primjer dvaju središnjih trgova

Anđelina Svirčić

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

E-mail: svircic@idi.hr

SAŽETAK U tekstu je izložena kratka sociologijska analiza nekih obilježja, funkcija i procesa na javnim prostorima, odnosno na onim životnim prostorima koji su zajednički, svima dostupni, i koji su zbog toga javno dobro. Autorica analizira središnje zagrebačke trgoi kao tipične predstavnike javnih prostora, odnosno detaljnije prikazuje Trg bana Josipa Jelačića i Trg Petra Preradovića (Cvjetni trg). Obilježja tih trgova nazvana su socijalnim odlikama javnih prostora, jer je njihov temeljni smisao način odnošenja različitih društvenih grupa prema trgovima i javnim prostorima. Kroz prikazane socijalne odlike, prate se svakodnevna zbivanja na trgovima koja ovisе o različitom dobu dana ili tipu posjetitelja, te privremene manifestacije koje se događaju na njima, a sve to zajedno tvori socijalnu dimenziju trgova ili javnih prostora.

Uz javne prostore vezuju se i procesi koji ih, također, određuju i na njih utječu, kao što su procesi gentrifikacije, urbane obnove, urbanog uljepšavanja i drugi. Svi ti procesi manje ili više pridonose urbanom načinu života i izgledu gradova, pa su i njihova rješenja podložna kritici i (ne)zadovoljstvu struke ili javnosti. S obzirom da su ti procesi gotovo uvijek usko povezani i s aktualnom političkom klimom, ona stvara okvir unutar kojega se donose odlučujuća rješenja o slici urbanog prostora. Posljedice toga najvidljivije su upravo na užem gradskom području, odnosno na njihovim središtima i trgovima. Zato su u tekstu prikazane neke posljedice zahvata u javne prostore nastale u zadnjem desetljeću na središnjim zagrebačkim trgovima, a tiču se kvalitete života u gradskim prostorima. Budući da takve posljedice utječu na život stanovnika ili korisnika javnih prostora, sociologijski je zanimljivo osvrnuti se na međusobnu komunikaciju ljudi i trgova te na promjene koje utječu na tu komunikaciju.

Ključne riječi: gentrifikacija, javni prostori, slumizacija, socijalne odlike, središte grada, urbana obnova, urbano uljepšavanje, zagrebački trgoi.

Primljeno: 25. svibnja 2002.

Prihvaćeno: 25. lipnja 2002.

1. Teorijski i metodologijski okvir

U ovom je radu postavljen teorijski, odnosno sociologijski okvir fenomena javnih prostora kao društvenih prostora, te procesa vezanih uz taj fenomen. Javni prostori su socijalna dimenzija urbanog života i bez te dimenzije nema ni potpune kvalitete urbanog života. Svako narušavanje ili popravljavanje društvenog života grada odražava se na svakodnevni život njegovih stanovnika, pa te promjene treba bilježiti i objasniti. U skladu s tim korištena je analiza relevantne literature i dokumentacije za urbanu sociologiju, od klasika sociologije grada kao što su Lewis Mumford, Henri Lefebvre i Manuel Castells, do hrvatskih autora kao što su Rudi Supek, Ognjen Čaldarović, Ante Marinović-Uzelac, Ivan Rogić i Dušica Seferagić. Poseban je naglasak na teorijskom konceptu O. Čaldarovića koji se iscrpno bavio temama od kojih su samo neke *gentrifikacija*, urbano uljepšavanje, urbana obnova i njihov socijalni okvir, a koje će biti opisane i u tekstu sukladno nekim postavkama ovoga koncepta.

Osim analize literature (u nedostatku adekvatnih istraživanja) korištena je i metoda promatranja ili opservacije (sudjelujuće promatranje) na središnjim zagrebačkim gradskim trgovima i ulicama kako bi se dobio potpuniji uvid u konkretno stanje. Osobita pažnja usmjerena je upravo na ovaj dio grada jer su se na njemu događale različite promjene i procesi, i to kako u zadnjih nekoliko desetljeća tako i danas.

2. O javnim prostorima

Dok je *javni prostor (public space)* bitna odrednica urbane sociologije, dotle se u »arhitektonsko-urbanističkoj terminologiji javni prostor uzima kao povijesno-arhitektonski konstanta, odnosno kao agora, forum« (Kritovac, 1999.: 36), ili kao trg, centar nečega i sl. Trgovi su postojali otkad postoje i naselja, posebno gradovi. I u selima oni imaju značajnu društvenu ulogu, pa se u središtima sela često nalazi crkva ili neka druga društveno značajna institucija (škola, trgovina). Pojam *trg* dolazi od starogrčke riječi *agora* što znači: 1. skupštinu, 2. sastajalište, zborište, javno mjesto, trg (Klaić, 1987.: 25). Centralni prostor Atene i drugih grčkih gradova služio je sastancima Vijeća staraca i ostalih skupina, te u političke ili reprezentativne svrhe. I latinska riječ *forum* označava trg ili tržnicu, te ima i neka dodatna značenja: 1. trg u starom Rimu gdje se usredotočavao javni život grada; 2. izabrano ili imenovano tijelo koje je nadležno za rješavanje izvjesnih pitanja i donošenje odluka; 3. centar, središte nečega, odnosno trg; 4. javno zborište, javnost uopće; 5. nadležnost suda u krivičnom postupku (Klaić, 1987.: 446). Trgovi su i u Rimu i u Ateni služili za različita masovna događanja i okupljanja stanovnika. Ta su događanja (gladijatorske borbe u areni, velike parade za veličanje imperatora i pobjede u ratovima) bila naročito karakteristična za Rimsko Carstvo. Na velikim trgovima vojskovođe su držale poticajne govore vojnicima. Funkcija je trgova tada bila primarno politička. U povijesti gradova trg je dijelom bio i tržnica (pijaca) gdje se kupovalo i prodavalo, razmjenjivalo, ali i spletkarilo, kralo, činilo zločine. Na trgovima se sve obavljalo javno, oni su služili političkoj prezentaciji, isticanju

moći vladara, ideološkoj manipulaciji masama i mnogim drugim funkcijama, koje se i danas iskazuju na trgovima, naravno u civiliziranijem obliku i s drugačijim sadržajima. Odlika javnosti i javnog života povijesna su i suvremena obilježja trgova.

Grad ili pojedini gradski prostor, kao javni prostor, sociologijski su najzanimljiviji kroz pojam javnoga, društvenoga, odnosno kroz socijalnu dimenziju »javnog života« koja u sebi sadrži suprotnost od privatnog i pojedinačnog vlasništva. Gradski prostor kao javni prostor pripada svima, svima je jednako dostupan, pa se naziva i zajedničkim ili javnim dobrom. Pored otvorenosti i dostupnosti, prepoznatljive značajke javnih prostora jesu i neformalnost, anonimnost i mobilnost njegovih korisnika. Osim spomenutih socijalnih dimenzija, javne prostore obilježavaju i druge dimenzije, kao što su fizička forma prostora ili arhitektonsko-povijesna dimenzija prostora, zatim »temporalna dimenzija, politička dimenzija i druge dimenzije relevantne za određivanje javnosti« (Čaldarović, 1996.: 86). Dakle, »Javni prostori su fizički prostori u kojima se reflektiraju kultura, običaji, osobne impresije, javne vrijednosti i svakodnevne prakse jednog društva u trenutnoj konjunkturi vremena« (Čaldarović, 1996.: 86., prema Adam, 1990.; Giddens, 1987., i dr.).

Trgovi kao najtipičniji primjeri javnih prostora i kao žarišta života svakoga grada ponajbolje oslikavaju trenutno stanje određenog društva, a zadržavaju i prošla zbivanja u njemu. Oni su ona mjesta po kojima, kao njegovi građani, hodamo, zastajemo i zadržavamo njihove slike u sjećanju, kako bismo ih pamtili kad smo daleko od njih i da bi nas te slike vukle natrag k njima. Stoga su oni i načini identifikiranja i samoidentificiranja s prostorima koji nas okružuju, pa na izvjestan subjektivan način utječu na naš doživljaj društva kojem pripadamo. »Trg je prostor ni za što, prostor zbog prostora, *esplanada*. Kao površina čekanja *esplanada* se stvara kako bi prihvatila događaj. Trg je prostor igre pamćenja i zaborava« (Goetz, 1996.), odnosno trg je najbliži identifikaciji javnog prostora kroz stalna događanja i susrete javnosti na njemu.

Prema Mumfordu, gradovi su, uz jezike, najveće tvorevine čovječanstva, a njihova je temeljna funkcija - »komunikacija među članovima različitih socijalnih grupa i među individuama cjelokupne ljudske zajednice grada« (Ivančević, 2001.: 361). Uz komunikaciju ljudi i prostora, u teoriji o gradu 20. stoljeća definirane su četiri osnovne funkcije grada: industrija, promet, stanovanje i rekreacija, i njih se u svakoj zakonsko-urbanističkoj regulativi nastoji međusobno uskladiti. Osim rečenih uloga, s društveno-humanističkog stajališta najbitnija je i najzanimljivija funkcija »*međuljudske komunikacije* jer je vitalno najvažnija funkcija grada, a ona se odvajkada odvijala i razvijala ponajprije na trgu« (Ivančević, 2001.: 361-362). Zato je iz sociologijskog motrišta posebno zanimljiv proces komunikacije koji se događa na trgu ili na javnom prostoru između različitih društvenih grupa, ali i ostali procesi koji iz toga slijede.

Trgovi su sastavni, često središnji dijelovi užeg područja grada ili »*jezgre centra*« (*city core*) (Perković, 2002.: 232), koje obilježava polifunkcionalnost gradskih

djelatnosti. Polifunkcionalnost je nužan preduvjet za potpuni urbani život, pa se prema tome mogu razlikovati »četiri osnovne ideje ili koncepcije« gradskog centra:

1. reprezentativan (monumentalni) centar,
2. poslovni centar (*CBD - Central Business District*),
3. društveno-kulturni centar,
4. multifunkcionalan centar (Perković, 2002.: 267).

Zagrebački gradski centar - Trg bana Josipa Jelačića i Trg Petra Preradovića (popularno zvani Jelačićev trg, Jelačić-plac te Cvjetni trg, Cvjetni plac), može se okarakterizirati kao *multifunkcionalan ili mješoviti centar* jer sadrži sve spomenute uloge u sebi, tj. i funkciju poslovnoga, kulturnog i političkog (reprezentativnog) centra, iako te funkcije međusobno nisu u potpunoj ravnoteži i nisu podjednako zastupljene. One su prisutne, ali ponekad jedna nauštrb druge, ovisno o vremenu u kojem se društveni ili politički život grada odvija.

Multifunkcionalan centar »nije ni spomenik, ni zona specijaliziranih usluga, ni 'kulturni geto', nego gradski centar u pravom smislu riječi - tj. dio grada u kojemu se odvija koncentrirani i potencirani urbani život« (Perković, 2002.: 269).

Današnje je središte povijesno naslijeđeno i potpuno je odgovaralo Zagrebu 19. ili prve polovice 20. stoljeća. Međutim, od Drugoga svjetskog rata, odnosno nakon ubrzane industrijalizacije i urbanizacije koje su znatno povećale broj gradskih stanovnika, sveukupne funkcije grada, a time i njegovo središte, našli su se u nezavidnoj i teškoj situaciji. Vjerojatno bi se ovo gradsko središte suočavalo s manjim problemima kada bi osim njega postojala i druga, dodatna i ravnopravna središta u ostalim dijelovima grada, odnosno kad bi se dnevna migriranja stanovništva osim prema sadašnjem centru, mogla usmjeriti i na druge pravce ili središta, a koji bi podjednako ispunjavali zahtjeve stanovništva. Funkcije grada poput stanovanja, prometa i rada (zaposlenosti) zauzele su primarno mjesto u svim urbanističkim planiranjima, a dodatne funkcije (što ne znači i manje važne) kao one koje se odnose na društveni i kulturni život stanovnika, godinama su zapostavljane. Stoga danas, primijeni li se podjela na tzv. prvi, drugi i treći Zagreb, pravi multifunkcionalan centar grada postoji samo u tzv. prvom Zagrebu, u njegovu starom središtu kojega čine Jelačićev i Cvjetni trg, te park Zrinjevac, a to je bio centar Zagreba kada je on imao mnogo manji broj stanovnika nego što ih on ima danas. Ovaj prostor svakako zaslužuje mjesto središnjeg dijela grada, ali bi dodatno središte odteretilo i olakšalo funkcioniranje i ovom dijelu i ostalim dijelovima grada. Zato i »drugi Zagreb«, odnosno dio od Glavnog (željezničkog) kolodvora do rijeke Save i »treći Zagreb«, tj. onaj preko Save ili Novi Zagreb, egzistiraju bez pravoga središta i ovise o ovom jedino postojećem, pa je svakodnevno migriranje stanovništva prema tom dijelu grada normalna pojava, ali i njihova jedina mogućnost. Zagreb zbog toga danas ima mnogobrojne probleme vezane uz neadekvatno rasporedene funkcije i djelatnosti u gradu, što pridonosi narušavanju kvalitete urbanog života.

Uži gradski centar razlikuje se od šireg gradskog područja strukturom sadržaja, pa većinu poslovnih, kulturnih, znanstvenih, trgovačkih, ugostiteljskih, administrativnih i sličnih sadržaja nalazimo u spomenutom središtu grada ili jezgri, dok su stanovanje i industrija, te njihove popratne djelatnosti najvećim dijelom smješteni u širem području grada. Iz toga proizlazi i privlačna moć ili dimenzija stalnog migriranja ka središtu grada, što stvara brojne probleme od kojih je naglašen problem prometa. Prometna povezanost sa središtem, bilo mrežom prometnica bilo javnim prijevozom, danas je izrazito disfunkcionalna i neadekvatna. I mnoštvo drugih problema postoji danas u gradu, primjerice upitna kvaliteta stanovanja, niski standardi komunalne infrastrukture, kontinuirani rast gradskog stanovništva, sigurnost života u gradu, povećani kriminalitet, te zagađenost prostora i okoliša.

Centar Zagreba, spomenuto je, postojao je i potenciran je uglavnom u klasičnom smislu, što znači da je povezivao sve ostale dijelove grada i smatrao se jedinim adekvatnim središtem, pa nije otvorena mogućnost stvaranja alternativnog i dodatnog središta ili više njih. Takvo određenje središta grada danas ne zadovoljava tendencije i zahtjeve novijega gradskog ustroja, jer je broj stanovnika i broj djelatnosti daleko premašio nekadašnji pojam grada, pa cjelokupna gradska struktura zahtijeva drugačije uređenje i odnošenje spram novih potreba stanovnika grada. Zato je opetovano naglašavanje klasičnog centra grada, odnosno isticanje relacije od Jelačićeva do Cvjetnog trga, u nedavnim devedesetim godinama, a koje je postignuto uglavnom političkom voljom, urodilo mnogim problemima i promašenim rješenjima. Ti nedostaci i problemi možda i ne bi bili tako očiti da svi ostali dijelovi grada nisu zanemareni i prepušteni stihiji vremena ili volji pojedinaca. Zato se primjećuje kako su neke dimenzije grada, kao što su kvalitetno stanovanje, funkcionalan promet ili stvaranje novih zelenih površina, već dugo vremena u drugom planu i nevažne za stvaranje kvalitetnijeg urbanog života, jer im se ne pridaje dovoljno pozornosti. Nedavna uljepšavanja središnjeg dijela grada uglavnom su išla u prilog stvaranju reprezentativnog ili monumentalnog centra koji se temelji na isticanju političke i ekonomske moći, a manje u prilog popravljanju i rješavanju stvarnih problema.

U takvu odnošenju spram gradskih središta, ali i ostalih dijelova grada, može se zamijetiti (to je karakteristično i za razdoblje bivše Jugoslavije, ali i za nedavno razdoblje Hrvatske) kako se naglašena i gotovo spektakularna politička volja vodila uz minimum suglasnosti javnosti i stručnjaka, ili čak i bez nje. U tim su razdobljima, s jedne strane, izvedene izrazite preinake središta grada, poput preuređenja Jelačićeva trga (tada zvanoga Trg Republike) u vrijeme Univerzijade 1987. godine, ili preuređenja Cvjetnog trga, popločavanja Ilice, postavljanja spomenika u devedesetima, a s druge strane, tako je postignut politički cilj - površinskim uljepšavanjem zamaskirana je većina problema. Time je velik broj nagomilanih i nerješivanih problema kakvoće života u gradu ostao uvijek aktualnim i otvorenim pitanjem. Ipak, iako su primjeri lošeg upravljanja gradom brojni, ova je sprava usredotočena uglavnom na procese vezane uz javne i središnje prostore, kao što su gentrifikacija, urbana obnova, te odnosi društva i prostora, tj. ljudi i trgova.

3. Gentrifikacija i urbano uljepšavanje

Procesi koji su usko vezani uz javne prostore i koji ih oblikuju i mijenjaju, između ostalih su, i procesi *gentrifikacije i urbanog uljepšavanja (emblemata)*. Ti su procesi u svijetu započeli 60-tih godina 20. stoljeća, a u Hrvatskoj su se javili nešto kasnije. Započeli su i razvijali su se iz obnove porušenih gradova nakon Drugoga svjetskog rata, ali i zbog opadanja kvalitete života u središnjim dijelovima gradova, što je otvaralo mogućnosti novog uređivanja i rekonstrukcije većine gradova.

Proces i pojam *gentrifikacije* tumači se kao »konverzija socijalno marginalnih područja i područja stanovanja radničke klase centra grada u srednjoklasna područja stanovanja, predstavlja pokret privatnog investiranja u centralna područja glavnih urbanih centara koji je započeo šezdesetih godina« (Zukin, 1987.: 129), odnosno taj se proces može objasniti i kao »proces prostorne i socijalne diferencijacije«. On podrazumijeva poduzimanje određenih akcija (potpomognutih najčešće privatnom ali i državnom inicijativom) u izgled grada i pojedinih gradskih dijelova u svrhu njihova uređivanja i »uljepšavanja«. Na taj se način određeni marginalni socijalni slojevi u blizini središta grada (nekada radničke četvrti) nastoje pomaknuti od njega, te utjecati na stvaranje proširenoga i uređenoga centralnog dijela grada, u koji se onda smješta »viša« ili srednja klasa. Kroz taj proces uljepšavanja, a koji je rezultat i vrijednosnih orijentacija prema izgledu i slici grada u kojem stanovništvo svakodnevno živi, »odvija se i 'popravljanje' socijalne strukture stanovništva, koja zatim u poljepšanom i eventualno gentrificiranom urbanom okruženju onda 'bolje' funkcionira« (Čaldarović, 1989.: 123). Procesom socijalne diferencijacije u središte se sada nastanjuju tzv. »bolje« ili imućnije klase, koje zbog svoga boljeg statusa, nastoje poboljšati i svoju neposrednu životnu sredinu, odnosno izravno utjecati na izgled (centra) grada. Pojedini zahvati na izgled grada mogu se poduzimati i zbog prirodnih razloga poput neminovnog propadanja grada do kojeg dolazi samim protokom vremena, ali mogu biti inicirani i političkim, ekonomskim i socijalnim razlozima. Direktno utjecanje na izgled grada obnovom, rekonstrukcijom, uljepšavanjem i sl., jedan je od aspekata procesa gentrifikacije, a naziva se *urbana obnova*.

»Pojam *urbane obnove (urban renewal)* osobito je šezdesetih i sedamdesetih godina bio povezan s pomodnim pokretom očuvanja i rekonstrukcija povijesnog nasljeđa« (Čaldarović, 1989.: 123), odnosno naglašavanjem povijesnih vrijednosti nastojalo se gradu vratiti njegov prijašnji izgled.

U Hrvatskoj je urbana obnova intenzivno započela u nedavnim devedesetim godina 20. stoljeća, u razdoblju tranzicije ili prijelaznom razdoblju prema tržišnom i građanskom, odnosno kapitalističkom društvu, i traje još i danas. Za ovo je razdoblje karakteristično da se većina zatečenih i novonastalih problema u društvu nije nastojala rješavati putem stručne potvrde kompetentnih struka, već radikalnim i često neučinkovitim načinom kojega su uglavnom poticali oni koje simbolično nazivamo »urbanom« ili »političkom elitom«, a koja to možda i nije. Tako se u hrvatskim gradovima uočava mnogo neuspjelih pokušaja urbane obnove i uljep-

šavanja gradova, pokrenutih ekonomskim, političkim ili nekim drugim aspiracijama određenih društvenih grupa. I dok je u razvijenom svijetu trend naglašavanja isključivo povijesnog naslijeđa završio i poprimio obilježja u skladu sa zahtjevima novih, suvremenijih tendencija, svjedoci smo da se u Hrvatskoj taj fenomen povijesnoga događa i s povećim zakašnjenjem i kao primaran fenomen. Brojni su primjeri lošeg kopiranja svjetskih trendova i neukusa proizašloga iz aspiracija obogaćene (političke i neke druge) manjine ili elite, a sve u svrhu ubrzanja procesa urbane obnove i uljepšavanja grada, uglavnom po mjerilima te iste manjine. Posljedice su vidljive na prostoru cijele Hrvatske, a naročito u Zagrebu, i očituju se kroz uređenje središnjih trgova, ubrzani rast novih stambenih četvrti, gradnju crkava, ogromnih trgovačkih kompleksa, nogometnih stadiona i, što je možda najzanimljiviji primjer, gradnju tzv. urbanih vila ili, kako ih neki arhitekti nazivaju, »tajkunara«, na izdvojenim ili perifernim dijelovima grada ali i u samom gradu. Te urbane vile potvrđuju sav kič i neprimjerenost stambene gradnje, posebno plodne zadnjih godina, a izraz su megalomanskih prohtjeva bogatuna, tj. njihovih provincijskih i malograđanskih očekivanja da svojim životnim odnosno stambenim standardom budu primijećeni od »ostatka svijeta«.

Na tim se primjerima vide slabe strane i opasnosti gentrifikacije do kojih ponajprije dovodi povodenje za zahtjevima elitizma ma koje vrste, ili »ekskluzivizma kao tendencije koji je prisutan u gotovo svim akcijama uljepšavanja gradova, a u gentrifikaciji je on jedan od osnovnih kriterija« (Čaldarović, 1989.: 130). Ne slijede li se argumenti struke, urbanog planiranja i zakonske regulative, već se dozvoljava pojedinačna samovolja ili se prostor samo dekorativno i površinski uljepšava, ignorira se prigoda za stvarno i dugoročno poboljšanje cjelokupne kvalitete urbanog života većini stanovništva.

Zadnjih je godina središte Zagreba, naročito relacija između dvaju glavnih zagrebačkih trgova, poprimilo uvjerljiv izgled uredenoga i lijepoga grada, po uzoru na slične europske gradove, a sve kako bi se naglasio značaj glavnoga i najvećega hrvatskog grada. Međutim, pažljivijim razgledavanjem manje atraktivnih dijelova užeg središta i ulica koje vode prema Gornjem gradu ili Gradecu, stječe se drugačiji dojam - vidi se realna, nimalo zavidna slika pravoga stanja, a očituje se u »propadanju stambenog fonda« (Rogić, 1992.: 32), u neodržavanju komunalne infrastrukture, fasada, rasvjete ulica i sl., odnosno otkriva se periferija ili čak počeci *slumizacije* u središtu grada.¹ Na tim se mjestima mogu primijetiti brojne stare poluurušene zgrade posivjelih fasada, sa komunalnom infrastrukturom sumnjive kvalitete (stara kanalizacija, zagušljivost), a time i upitne čistoće i sigurnosti za život. Primjeri su brojni, tako da čak i ulice tik uz Tkalčićevu, koja se gotovo nasmjanja na Jelačićev trg, ali i pojedini dijelovi Tkalčićeve ulice nisu u boljem stanju. Ako je staro središte grada tako zapušteno, kakvi su onda stambeni uvjeti u onim objektima koji se još koriste za stanovanje a nisu obnovljeni ili prilagođeni očekivanim standardima? U boljem su stanju samo oni stanovi ili kuće u koje su se

¹ Sintagmom »periferijski puls u srcu od grada«, prema istoimenoj knjizi I. Rogića iz 1992. godine, slikovito se može opisati ista ova pojava.

»uvukli« trgovački ili ugostiteljski lokali, te su zbog te dodatne namjene ili boljega financijskog stanja uspjeli podići kvalitetu stanovanja i komunalnog standarda. To se, međutim, odnosi na tržišno zanimljivije objekte (jer su u pješačkoj zoni ili u njezinoj neposrednoj blizini), dok su ostali dijelovi upravo zbog istog razloga zaobavljani i podsjećaju na *slumove*. Ovaj je dio grada izgledao slično i s jednakim problemima i prije 20-ak godina, o čemu svjedoči konstatacija: »Pogotovo se mijenja karakter Tkalčičeve, koja se od ulice nekada nastanjene prosperitetnim trgovcima i zanatlijama pretvara, s pripadajućom joj Kožarskom ulicom, u najgori slum grada. Tkalčičeva, zajedno sa svojim produžetkom Medvedgradskom i paralelnom Novom Vesi, predstavlja klinasti sektor vrlo lošeg stanovanja koji dopire do u sam uži centar« (Marinović-Uzelac, 1978.: 132). Danas se u tim kućama nalazi mnoštvo kafića i različitih trgovina, pa se izgled samih kuća ne uočava na prvi pogled.

Dovoljno je, također, udaljiti se od glavnog trga nekoliko tramvajskih stanica pa da se ponovo uoče zapušteni dijelovi grada, osim onih već spomenutih dijelova u pravcu Gornjeg grada i susjednih ulica. Ta se zapuštenost i neuređenost možda i lakše primjećuje zbog naglašene razlike između uredenosti glavnog trga i ostatka grada. Sve to govori o neadekvatnom pristupu uređenju gradova u nas, posebice uži gradskih središta, a baš oni zahtijevaju drugačiju »revitalizaciju, tj. potrebu da se stare jezgre obnove kao mjesta života« (Rogić, 1992.: 152). Ta »mjesta života« trebala bi biti mjesta sigurnog i ugodnog života, ali ona to odavno nisu jer se u njima uočava (početak) *slumizacije* i periferijskog načina života. Ignorira se, od Lefebvrea utvrđen zahtjev, »pravo na grad« odnosno pravo koje se »može iskazati samo kao pravo na urbani život, transformiran i obnovljen« (Lefebvre, 1976.: 110).

Loše strane *gentrifikacije* ne događaju se samo u nas. One pogađaju i velike svjetske i europske gradove, pa u tome i jest izazov stalnog »popravljanja« i poboljšanja javnih prostora. Na primjer, odlučeno je da se potpuno promijeni izgled jednog dijela središta Pariza sa starom i živopisnom tržnicom hrane, *Les halles* (»trbuh Pariza«) kao nadsvođenim prostorom. Nastao je novi prostor smješten na nekoliko razina pod zemljom s raznim buticima, kioscima i sl., čime je potpuno izgubljen nekadašnji sadržaj nadzemnog prostora. Na starom su mjestu dotadašnji objekti zamijenjeni posadenim drvećem i zelenilom, ali očito nedovoljno uspješno, jer javnost novi prostor nije tako toplo prihvatila kao staru tržnicu. No nisu samo promijenjeni sadržaj i funkcija ovoga prostora, nego se promijenila i publika koja ga posjećuje, te način života u njemu. Ovaj je slučaj pokazatelj još nekih pokušaja uljepšavanja prostora koji nisu postigli početna očekivanja.²

Posljedice *gentrifikacije* i urbane obnove vidljive su u mnogim akcijama i djelovanjima na javne prostore, ali i ne samo javne. O njima će se još dugo raspravljati. Ovdje ćemo se zadržati samo na jednom njihovom aspektu - na središnjim grad-

² Ovaj primjer nije uzet iz literature, već iz razgovora s dr. sc. Dušicom Seferagić, urbanom sociologinjom bogatog istraživačkog iskustva.

skim trgovima kao javnim prostorima, odnosno na promjenama fizičke strukture grada i odnosu tih promjena spram socijalnih aspekata življenja, kako ističe Mumford (Mumford, 1988.). Socijalna dimenzija grada njegova je najvažnija dimenzija, a na nju se često zaboravlja.

4. Jelačićev trg i Cvjetni trg

Oba ova trga dijelila su i dijele istu povijest i ista politička uređenja kao i ljudi kojima pripadaju, pa je za njih specifično što su bili pozornica određene političke volje sukladne stanovitom razdoblju. Tako je, primjerice, na središnji zagrebački trg dvadesetak godina nakon revolucije 1848. godine (točnije 1866. godine) na visokom kamenom postolju postavljen poznati spomenik banu Josipu Jelačiću, a konju djelo je bečkog kipara Antona Fernkorna (Ivančević, 2001.: 268). Time je stvoren »novi fokus, novo središte - koji je na određeni način organizirao život i kretanje na trgu« (Ivančević, 2001.: 269). Taj je spomenik s trga uklonjen 1946. godine jer nije odgovarao tadašnjoj politici, pa je »ispražnjeni Trg Republike postao (negdašnjeg) prisustva« (Ivančević, 2001.: 270), da bi spomenik opet bio vraćen na trg, kamo i pripada, početkom devedesetih godina 20. stoljeća. Slično je bilo i s Cvjetnim trgom kojega Zagrepčani oduvijek tako nazivaju, pa iako je promijenio mnogo naziva, to je ime ostalo jedino općeprihvaćeno.

Iz ovih se primjera može uočiti iznimna vezanost ljudi za trgove, te subjektivan odnos prema promjenama koje su se događale ili se događaju na njima. I Trg bana Josipa Jelačića u svakodnevnom se govoru naziva samo kratko »Trg« (idem na Trg) a svi znaju na koji se trg misli. To također ukazuje na neutemeljeno stvorenu sliku Zagreba kao metropole, jer nema više značajnih trgova, a tu sliku potvrđuju i skromna događaja u njoj. Osim odlazaka u mnogobrojne kavane ili stajanja, šetnje i prolazaka trgom, na njemu ima vrlo mali broj događaja (primjerice, uličnih zabavljača ili sličnih dnevnih događanja) koji inače obilježavaju veliki grad. Iznimka je ponekad subota ujutro kad se mogu vidjeti domaći svirači na prolazu za tržnicu Dolac (najčešće su to isti pjevači, s istim repertoarom starogradskih pjesama), te pratiti poznatog pantomimičara koji svojim gipkim kretnjama privlači pozornost prolaznika, ili bolivijske ulične svirače koji već godinama dolaze na zagrebački glavni trg.

Interakcija ljudi i trgova već je dugo inspirativna tema mnogim profesijama, a naročito sociolozima grada. Zato ćemo na primjeru spomenutih dvaju središnjih zagrebačkih trgova, odnosno Trgu bana Josipa Jelačića i Trgu Petra Preradovićeve, prikazati važnije socijalne odlike javnih prostora, te obilježja tih dvaju trgova kroz njihovu svakodnevicu.³

³ Nazivi socijalnih odlika preuzeti su iz članka O. Čaldarovića, objavljenoga u zagrebačkom časopisu *Čovjek i prostor* 1996. godine.

Važnije socijalne odlike javnih prostora jesu: privatnost - javnost; vezanost uz prostore; temporalnost; simbolički elementi; povijesno naslijeđe; percepcija javnih prostora; procesualnost javnih prostora. U nastavku nastojimo svaku od njih objasniti.

Odlika *privatnost - javnost* govori da pojedini javni prostor može imati stvarnu oznaku javnosti i dostupnosti svima, odnosno da nema tu odliku ako je ona samo simboličkog karaktera, kako je to u slučaju određene privatizacije prostora (na pr. ako je taj prostor ponekad ili u određenom razdoblju zatvoren za javnost). Oba zagrebačka trga imaju stvarnu odliku javnosti i javnog prostora, a nemaju posebne režime zatvaranja ili nedostupnosti, osim u iznimnim slučajevima, kakvi su građevinski radovi ili regulacija prometa.

Odlika *vezanosti uz prostore* sadrži vrijednosne i psihologijske elemente, odnosno o tim sastavnicama ovisi »stvaranje osjećaja vezanosti« (Čaldarović, 1996.: 86). Kategorija vezanosti te dijelom i samoidentifikacije pojedinca ili grupe s određenim prostorom, ukazuje da svaki poremećaj ili određena intervencija na tom prostoru, ugrožava samoidentifikaciju s njim i zato ljudi najčešće i ne prihvaćaju te promjene. Obnovu Trga bana Josipa Jelačića (onda Trga Republike) u vrijeme Univerzijade 1987. godine šira je javnost bolje prihvatila nego obnovu Cvjetnoga trga 1995. godine. Izvjesno je, potonja je rekonstrukcija loše planirana i nedovoljno uspjela, te je većini stanovnika narušila osjećaj vezanosti s trgom. Možda je najveći promašaj rekonstruiranoga Cvjetnog trga njegova golema i hladna prostranost, dijelom stvorena novim betonskim popločenjem koje je dovelo do gubitka topline i prisnosti ljudi s njim. Pri preuređenju nestali su neki dijelovi, gotovo simboli, ovoga trga, poput staroga oglasnog stupa iz 19. stoljeća, željezne česme za vodu koju su Zagrepčani od milja zvali »Francek«, a posječena su i sva dugogodišnja stabla. I novi izgled prodavaonica cvijeća stroži je i uniformniji od nekadašnjega. Budući da je prijašnji izgled trga potpuno promijenjen i to vrlo slabom zamjenom, narušen je raniji skladan odnos s njegovim korisnicima, i zbog toga je ovo preuređenje naišlo na velik otpor i nezadovoljstvo građana. Zbivanja oko ovoga trga izvrsno ilustrira idući citat iz najnovije knjige prof. dr. sc. Radovana Ivančevića:

»Zbog poetske konotacije trga i suptilne raskoši cvjetnog života na njemu, suvremenu su agresiju na tom nevelikom prostoru građani doživjeli kao najvulgarniju i najdestruktivniju. U analima Zagreba ostat će zapisano da nakon što je nekoliko stotina građana protestiralo zbog preuređenja trga, na različitim skupovima Društva povjesničara umjetnosti, Društva arhitekata i drugdje, upravo su ovdje Zagrepčani, prvi put nakon uspostave samostalne Republike Hrvatske, izrazili svoju građansku svijest i volju, provjeravali moć građanske neposlušnosti, sakupivši čak 8.000 potpisa protiv sječe stabala na Cvjetnom trgu. Budući kroničar razvoja građanske demokracije u Hrvatskoj neće moći zaobići činjenicu da su Zagrepčani bili izigrani od gradske uprave na najpodliji i najmračniji način, političkom presijom: stabla su krišom posječena one noći kada je počela vojno-policijska akcija Oluja protiv srpske agresije... Otprilike: Da vidimo, drage građanke i vrlo građani, tko će se sada usuditi javno pokrenuti pitanje nekoliko stabala, dok ta ista stran-

ka na vlasti - koja harači po gradu - herojski brani Domovinu?» (Ivančević, 2001.: 369-370).

Slika 1.
Trg Petra Preradovića (Cvjetni trg) u Zagrebu

Osnovna funkcija ovoga trga više nije zadržavanje na njemu nego prolaz ili »bijeg« s njega na okolna mjesta, kao što su obližnji kafići, kino-Zagreb ili neki drugi smjerovi. Iznimka su tek pokoja povremena događanja ili manifestacije, kao što su okupljanja građana na različitim propagandno-političkim, humanitarnim i glazbenim priredbama. Trg tada dijelom poprima drugačiju socijalnu dimenziju javnog prostora od one koja se može vidjeti svakodnevno: »Šarmantni Cvjetni trg pretvoren je u socrealističku poljanu za parade« (K. Rogina, *Jutarnji list*, Zagreb, 3. svibnja 2002.).

Manifestacije što se događaju na javnim prostorima imaju još i *odliku temporalnosti*. Ona obilježava prostore kroz njihovo postojanje (prvenstveno u sadašnjosti) ovakvima kakve ih poznajemo, ali i kao one koji će trajati i u budućnosti (neovisno o nama danas), a što im daje svojstvo stalnosti i vječnosti. Oni su postojali i u prošlosti, te sudjelovali u prošlim događanjima grada, a te slike o prostoru prenesene kolektivnim sjećanjem utječu na naš sveukupan doživljaj javnih prostora danas. Temporalnost javnih prostora ovisi o događanjima koja se na njima odvijaju, na pr. o različitim manifestacijama, kada je zbog njih »doživljaj protjecanja vremena ubrzan«, dok je većinom »regularan« (Čaldarović, 1996.: 86), tj. svakodnevnan i

ustaljen, te podložan ritmu izmjena doba dana, ili radnog i slobodnog vremena njegovih korisnika, prema kojima se ti događaji i odvijaju.

Ovisno o dobi dana, je li na pr. rano jutro ili kasno popodne, na ovim se trgovima susreću i različite strukture stanovništva: u zoru se na središnjem trgu sreću samo rijetki prolaznici, te pripadnici nekih zanimanja, kao što su čistači ulica, radnici dostave hrane, ili najraniji prodavači s obližnjeg Dolca i poznate »bakice s plac«; tu su i tzv. »outsajderi« društva poput pijanaca i skitnica. Zbog takve strukture stanovništva, trg kao javni prostor poprima drugačiju sliku od one koju možemo vidjeti samo nekoliko sati kasnije, kada se stječe dojam da se i trg »ushodao« i »oživio« sa svim prolaznicima na njemu. Tada se mogu primijetiti i mlađi posjetitelji (školarci i studenti) koji se tu nalaze kako bi išli »na kavu s prijateljima«, zaposleni koji »obavljaju nešto na brzinu u gradu«, zatim oni koji idu »na plac« u kupovinu hrane za ručak, ili možda cvijeća na brojnim štandovima u blizini, ili neki koji ostavljaju dojam profesionalnosti u finim odijelima i stalno uključanim mobitelima, pa poznate i nepoznate, turiste i brojne druge posjetitelje trga. Svakako manje lijep, ali zato ne i rijedak primjer, jesu brojni prosjaci i skitnice (od romske djece do nekih starijih siromaha) bez kojih je trg postao nezamisliv, ali i to je dio slike današnjega hrvatskog društva. Na ovom trgu različite skupine ljudi pronalaze nešto za sebe, ili to barem pokušavaju, a trg im kao mjesto otvorenosti i stalnih ili potencijalnih događanja to omogućuje. U tome je njegova najveća snaga privlačenja i atraktivnosti, pa će to vjerojatno ostati i nadalje.

Živost se ovog dijela grada ne smanjuje mnogo ni u noćnim satima, jer tu dolazi velik broj ljudi u potrazi za zabavom ili nečim drugim, a koristi i noćne tramvaje. Razlog boravku na ovim trgovima jest i sigurnost po kojoj su oni danas možda i rijetkost, jer su trgovi mnogih gradova u svijetu zbog straha od nasilja i kriminala noću pusti. Ovu bi prednost zagrebačkih trgova valjalo svakako sačuvati, jer pitanje je može li Zagreb ostati relativno sigurnim gradom kada i mnogo razvijeniji strani gradovi to nisu. Zadnjih godina i Zagreb bilježi povećanu stopu kriminala i sve češće ulične obračune marginalnih društvenih skupina, poznatijih kao »obračuni podzemlja«. Poginulo je i nekoliko ljudi, među kojima i nedužnih prolaznika. Većina tih događaja odigrala se na Cvjetnom trgu i očito je da razina sigurnosti opada i zabrinjava, ali još uvijek ne toliko da bi značila svakodnevnu opasnost.

Važna odlika su i raznovrsni *simbolički elementi* javnih prostora, koji simboliziraju »potencijal javnog života u gradu, pružajući 'fizičku posudu' u kojoj se takva simbolizacija stvara i reproducira u vremenu, a najčešće se vezuje uz sam ambijent, uz artefakte (građevine, spomenike, mitska mjesta), simbole, situacije« (Čaldarović, 1996.: 87). Središnji zagrebački trg sadrži mnoge simboličke elemente, a među njima i spomenike, kao što je fontana Manduševac, posebno atraktivna dječici, pa spomenik banu Josipu Jelačiću, koji se ističe zbog svoje vrijednosti ali i zbog socijalne uloge sastajanja i nalaženja prolaznika u njegovoj blizini, možda više za pridošle građane, posjetitelje i turiste, zbog svoje upečatljivosti, nego za stalne žitelje. Stalni posjetitelji trga možda će se vezati za lokaciju »kod sata« (»kod ure«), »kod Krleže« ili »pod repom«, ali to i nije toliko važno koliko je bitno

postojanje simboličkih mjesta koja otkrivaju neposrednu i stalnu interakciju između javnih prostora (trgova) i ljudi, njihovih korisnika.

Posebnu vezanost građana za ovaj trg izazivaju mnogi razlozi, pa je on mjesto njihove stalne cirkulacije zbog zabave (popularne i atraktivne kavane i kafići većinom su u blizini trga i u njih se odlazi s trga u raznim smjerovima) ili zbog kulturnoga gradskog života (polaskom s trga može se posjetiti velik broj gradskih muzeja i galerija). Isto tako, odlazak u Gornji grad ili prema Kaptolu i Katedrali, koji su kulturno-povijesne vrijednosti sami za sebe, ali i kao atrakcija, može započeti s trga. Trg je i mjesto osobitih pogodnosti - mogućnosti *shoppinga* u brojnim trgovinama, snabdijevanje živežnim namirnicama na tržnici Dolac, obnašanje raznih upravnih i ekonomskih aktivnosti u koncentrirano lociranim servisima; jednostavno, trg je središte života glavnoga grada. Zato je Jelačićev trg odraz ili simbol cijeloga Zagreba, odnosno on je »Zagreb u malome«, jer ga posjećuju i obilježavaju razne društvene skupine koje i inače karakteriziraju cjelokupan gradski prostor.

Slika 2.
Trg bana Josipa Jelačića (Jelačić plac) u Zagrebu

Simboliku glavnoga trga čine sada već tradicionalne manifestacije kao što su dočeci i izražavanje dobrodošlice različitim osobama, primjerice doček sportskih »zvijezda« (na pr., Janice Kostelić) ili političkih stranaka, te doček Nove godine. Učestala su i okupljanja navijača, najčešće nogometnih, pa obvezno »ludiranje«

zagrebačkih maturanata, tzv. norijada, nakon koje se najčešće pitamo otkuda im hrabrost za toliko uništavanja po gradu i uznemirivanja običnih građana? Brojni štrajkovi i prosvjedi građana također su sve češća slika središnjih trgova, a izraz su potrebe javnosti za iskazivanjem svoje volje, nezadovoljstva, bunta i sl., kojih ima sve više. Zbog svih ovih događanja koja su se godinama odvijala na glavnim zagrebačkim trgovima, može se reći da oni imaju izvjesnu moć mijenjanja ili djelovanja na društvo, odnosno da su »odigrali povijesnu i društvenu ulogu foruma« (Ivančević, 2001.: 372) zajedno sa svojim stanovnicima, i da su važan i nezamjenjiv dio urbanog života. Dobar primjer ovome jest organizirana demokratska podrška javnosti *Radiju 101* prije nekoliko godina na glavnom trgu i koja je okupila gotovo sto tisuća ljudi.

H. Arendt kaže da trg »transcendira naš život i u prošlosti i u budućnosti, bio je ovdje prije nas te će i nadživjeti naš kratak boravak u njemu« (prema Goetz, 1996.), čime naglašava obilježje postojanosti i simboličnosti trgova u vremenu.

I *povijesno naslijeđe* je važno značajka javnih prostora, a ono ih najviše određuje kroz spoj povijesnoga (tradicionalnoga) i suvremenoga (modernoga), odnosno onoga kakvi su javni prostori bili i kakvi su sada. Povijesno naslijeđe postaje i »navika korisnika konkretnog javnog prostora koja utječe na specifičan tip adaptiranosti na jedan tip postava« (Čaldarović, 1996.: 87). Zbog navike na izgled i sliku određenog prostora, građani se često ne slažu i ne prihvaćaju novitete i promjene u postavi, jer narušavaju njihovu dotadašnju sliku tog prostora. U Zagrebu postoje brojni primjeri neadekvatnih rješenja na javnim prostorima, a najznakovitiji su preuređenje Cvjetnoga trga, ili uklanjanje spomenika banu Jelačiću s Jelačićeva trga nakon Drugoga svjetskog rata. Ovi primjeri podsjećaju, ali i uče, da od javnosti prihvaćene ili povijesno naslijeđene vrijednosti ne bi trebalo narušavati, a pogotovo ne političkim odlukama, donesenima na brzinu, ili rješenjima koje odobrava samo izabrana manjina.

Uz odliku *povijesnog naslijeđe* vezano je i obilježje *percepcija javnih prostora*. U njoj se ogleda način na koji javnost doživljava sam prostor i promjene ili poremećaje na njemu. Navika vezivanja uz prostore znači vezivanje uz prošle slike, pa se svaka inovacija sporo prihvaća, odnosno »traži svoje vrijeme za adaptaciju«. Zato se čini da se svaki »novi temporalitet« nužno sukobljava sa »starim temporalitetom«, pri čemu valja istaknuti da će - jednom - i sadašnji novi temporalitet, nositi epitet »staroga« i biti u sukobu s nekim »novim« (Čaldarović, 1996.: 87). Prema tome, može se očekivati da je promjena Cvjetnog trga već donekle prihvaćena i adaptirana slici tog javnog prostora i da će to biti sve više, iako još postoji velik broj poklonika njegova prijašnjeg izgleda.

Obadva središnja trga imaju obilježje *procesualnosti javnih prostora*, odnosno njihove svakodnevne dinamičnosti, stalne mijene i prisutnosti javnog života na njima. »Na njima i u njima se zapravo uvijek 'nešto drugo' i novo događa, a to je upravo jedan od njihovih osnovnih atrakcijskih elemenata (npr. 'vidjeti i biti viden')« (Čaldarović, 1996.: 87). Slikovit primjer jest zagrebačka subota ujutro na relaciji između ovih dvaju trgova - kada se zorno može doživjeti koliko spomenu-

ti elementi privlače različite grupe ljudi na ova mjesta da bi se bilo dijelom te procesualnosti: neki se žele vidjeti s prijateljima, popričati, prošetati i tome slično, a nekima je glavni interes biti u tzv. središtu zbivanja, ili među »poznatima« koji su i inače redoviti posjetitelji ovih mjesta. Nedjeljom ujutro mogu se vidjeti kolone uređenih prolaznika koje idu prema Katedrali na misu, a zatim nakon mise kolone idu suprotnim smjerom i slijevaju se na trg.

Ovisno o tipu posjetitelja i njihovim aspiracijama, trгови će dijeliti različitu i nejednaku uporabnu ili simboličku vrijednost u doživljaju, percepciji i svijesti posjetitelja. Doživljaji prostora uvijek podrazumijevaju i subjektivne i objektivne razloge. Veću i upotrebnu, i simboličku vrijednost centralnog trga imaće Trg bana Josipa Jelačića jer je on i prometno žarište kroz koje redovito prometuje gradski prijevoz olakšavajući dolazak i odlazak brojnim građanima. Gradski promet možda dijelom narušava sliku javnog prostora kao živog, otvorenog i dostupnog prostora bez barijera, ali bez sve gušćeg prometa što ga uzrokuje moderno, suvremeno doba i kontinuirani porast stanovnika, trg ne bi imao vrijednost koju ima. To pokazuje kako se i javni prostori transformiraju i prilagođavaju zahtjevima vremena i novim procesima. Danas je naša slika glavnoga trga nezamisliva bez tramvajskog prometa i gužve koja zbog toga nastaje, ili pak traženja mjesta za parking u njegovoj okolici, pa su i ti fenomeni postali dio njegova urbanog identiteta.

Slika 3.
Gradski promet i trg - Trg bana Josipa Jelačića u Zagrebu

Izložene socijalne odlike upućuju da su prostori slike pravog stanja određenog društva i da javni prostori zajedno s ljudima, njihovim djelovanjem i načinom života na tim prostorima, čine jedinstvenu mrežu društvenih procesa. Tradicija, kultura i svakodnevnica temelji su njihove stalne interakcije i stvaranja, i dio su cjelokupne društvene strukture koja će oblikovati i sve buduće procese u prostoru. »Prostor nije fotokopija društva, on jest društvo. Prostorni oblici i procesi oblikuju se dinamikom cjelokupne društvene strukture« (Castells, 2000.: 436).

5. Zaključak

Procesi urbanog uljepšavanja i *gentrifikacije* ljudski su naponi stvaranja ljepšega i ugodnijega životnog prostora, odnosno oni su posljedice određenih vizija kako bi ti isti prostori trebali izgledati. S obzirom da oni koji o tim procesima odlučuju i u njima sudjeluju imaju različite motive i vode različitim kriterijima, zahvati uljepšavanja i gentrifikacije mogu ali i ne moraju odgovarati očekivanim zahtjevima vremena ili javnosti. Zbog toga će postignuto uvijek biti i predmetom kritike ili (ne)zadovoljstva.

Temeljnomo odrednicom ovih procesa svakako bi trebalo biti poštivanje određenih kriterija koji će voditi podizanju opće kvalitete života u gradskim i javnim prostorima, te izbjegavati opasnosti *gentrifikacije* i urbane obnove, kako bi se postigla socijalna i sveukupna vrijednost grada u korist građana ili korisnika tih prostora koji zbog njih i postoje. O tome će ovisiti hoćemo li nekom drugom ili budućim naraštajima olakšati i uljepšati život u ovim »našim« gradovima, ili ćemo im ipak ostaviti samo djelomično očuvane prostore u kojima neće biti ugodno živjeti i koji neće biti »po mjeri čovjeka« (Supek, 1987.: 111). A to u prvom redu znači da »kulturalno-antropološki pristup« (Supek, 1987.: 111) u problematici grada (urbanoj problematici) ne bude zapostavljen spram ostalih pristupa, kao što su političko-ekonomski, urbanistički, tehnološki, prometni i brojni drugi, nego da zajednički oblikuju grad i njegovu urbanost kroz suživot s čovjekom (društvom) a što bi vodilo potpunijem i kvalitetnijem životu u gradskim prostorima uopće.

S obzirom da je danas općepoznata činjenica da većina svjetskog stanovništva živi u gradovima te da će gradovi uglavnom bilježiti stalan porast stanovništva, i hrvatski gradovi (iako oni brojem žitelja nisu veliki) neće biti pošteđeni sve većih problema u normalnom funkcioniranju grada. To nalaže i veću brigu za uređenje urbanog načina života. Bez te skrbi mnogi će problemi izmaći kontroli, naročito bude li se i dalje ignorirala socijalna (ljudska) dimenzija života u gradovima. Jer gradovi postoje zbog ljudi, a ne obrnuto, a ljudi imaju »pravo na urbani život«.

Literatura

1. Castells, Manuel (2000.): Uspon umreženog društva, sv. I. - Zagreb : Golden marketing, 583.
2. Čaldarović, Ognjen (1987.): Suvremeno društvo i urbanizacija. - Zagreb : Školska knjiga, 256.
3. Čaldarović, Ognjen (1989.): Društvena dioba prostora. - Zagreb : Sociološko društvo Hrvatske, 155.
4. Čaldarović, Ognjen (1996.): Javni prostori i javnost u gradu : pretpostavke socijalne interakcije. - **Čovjek i prostor**, Zagreb, 43 (1996) 3-5: 86-87.
5. Goetz, Benoit (1996.): Esplanada : teorija trga. - **Europski glasnik**, Zagreb, (1996) 1: 161-171.
6. Ivančević, Radovan (2001.): Za Zagreb (...suprotiva mnogim). - Zagreb : Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 495. - (Biblioteka suvremene umjetnosti ; knj. 11)
7. Klaić, Bratoljub (1987.): Rječnik stranih riječi : tuđice i posuđenice. - Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1456.
8. Kritovac, Fedor (1999.): Čiji je javni prostor? - **Čovjek i prostor**, Zagreb, 46 (1999) 5-8: 36.
9. Lefebvre, Henri (1976.): Pravo na grad. - Zagreb : Urbanistički zavod grada Zagreba, 136. - (Prijevodi ; 4).
10. Marinović-Uzelac, Ante (1978.): Socijalni prostor grada. - Zagreb : Sveučilišna naklada Liber, 242.
11. Mattioni, Vladimir (2002.): Urbophilia. - Zagreb : Horetzky, 350.
12. Mišetić, Anka (1996.): Uloga rive u socijalnom životu mediteranskih gradova : primjer Splita. Magistarski rad. - Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 133.
13. Mumford, Lewis (1988.): Grad u historiji : njegov postanak, njegovo mijenjanje, njegovi izgledi. - Zagreb : Naprijed, 636.
14. Perković, Zorislav (2002): Bijeg u neozbiljnost. - Zagreb : Horetzky, 511.
15. Rogić, Ivan (1992.): Periferijski puls u srcu od grada : zamke revitalizacije. - Zagreb : Sociološko društvo Hrvatske, 196.
16. Seferagić, Dušica (1981.): Procesi metropolitanizacije na zagrebačkom području. - U: Stanko Brčić, Ivan Cifrić, Ruža First, Dušica Seferagić, et al.: **Društveni aspekti povezanosti Zagreba i okolnih područja**. - Zagreb : Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, str. 91-102. - (Studije i izvještaji)
17. Seferagić, Dušica (1988.): Kvaliteta života i nova stambena naselja. - Zagreb : Sociološko društvo Hrvatske, 155 + 2. - (Biblioteka Revije za sociologiju ; knj. 6)
18. Supek, Rudi (1987.): Grad po mjeri čovjeka : s gledišta kulturne antropologije. - Zagreb : Naprijed, 250.
19. Zukin, Sharon (1987.): Gentrification : Culture and Capital in the Urban Core. - **Annual Review of Sociology**, 13 (1987): 129-147.

Anđelina Svirčić
Institute for Social Research of Zagreb, Zagreb, Croatia

Public Spaces in Zagreb: An Example of Two Central Squares

Summary

The paper is a short sociological analysis of some features, functions and processes in public areas, that is on those living spaces that are common, accessible to all and are therefore public property. The author analysed the central Zagreb squares as typical representatives of public space, while The Ban Josip Jelačić Square and The Petar Preradović Square (popularly known as the Floral Square) are described in greater detail. The characteristic features of these squares are called the social attributes of public spaces because their basic significance is in the manner in which various social groups relate to squares and public spaces. Through the presented social distinctions one can observe everyday happenings in squares that depend on the time of day or the type of visitors and the temporary manifestations taking place in them, all this creating a social dimension of squares or public spaces.

Public spaces are interlinked with processes that also define them and influence them, such as the process of gentrification, urban renewal, urban beautification and others. All these processes contribute, more or less, to the urban way of life and the appearance of towns so that their realizations are subject to criticism and discontentment of the profession or the public. Considering that these processes are almost always closely connected with the actual political climate, it is politics that determine the framework within which decisive solutions are accepted about the appearance of urban space. Those consequences are most evident in the inner city area, that is in the city cores (centres) and squares. Therefore the text demonstrates some effect of intervening on public spaces that took place in the last decade in Zagreb's central squares that reflect on the quality of living in urban areas. Since consequences influence the life of residents or users of public spaces, it is sociologically interesting to look at communication between dwellers and squares and the changes that influence such communications.

Key words: gentrification, public spaces, slumization, social characteristics (features), inner city, urban renewal, urban beautification, Zagreb squares.

Received on: 25th May, 2002

Accepted on: 25th June, 2002

Andelina Svirčić

Institut des Recherches sociales à Zagreb, Zagreb, Croatie

L'espace publiques à Zagreb: l'exemple de deux places centrales

Résumé

L'article est une brève analyse sociologique de certains traits, fonctions et procès dans l'espace publique, c'est à dire dans cet espace habité qui est commun, accessible à tout le monde et qui est pour cette raison le bien publique. On a analysé des places centrales de Zagreb comme représentants typiques de le espace publique, et nous avons présenté en plus grand détail la Place du ban Josip Jelačić et la Place Petar Preradović (La Place des Fleurs). Les traits de ces places sont nommés les distinctions sociales des espaces publiques parce que leur sense essentiel est le rapport de diversses groupes sociaux vers les places et les espaces publiques. Les événements quotidiens sur les places sont observés à travers les traits sociaux ce qui dépend du l'heure du jour et du type de visiteur et à travers les manifestation de passage qui s'y déroulent ce qui ensemble produit la dimension sociale des places où des espaces publiques.

Avec les espaces publiques on lie des procès qui les déterminent et les influencent comme les procès de gentrification, l'embellissement urbain etc. Tous cela contribue plus au moins à la vie urbaine et à l'aspect des villes et en conséquence leurs solutions sont aussi soumises à la critique et au (mé)contentment de la profession et du public. Considérant que ces procès sont presque toujours liés de près à la situation politique actuelle, c'est elle qui détermine les paramètres entre lesquelles des solutions importantes sur l'apparence de l'espace urbain sont acceptées. Les conséquences sont le plus souvent observées dans l'intérieur des villes, c'est à dire dans leurs centres et sur leurs places. L'article révèle certains effets de l'intervention sur les espaces publiques durant la decade passée sur les places centrales de Zagreb, en regard de la qualité de vie dans la ville. Comme les effets influencent la vie des habitants et de ceux qui se servent de l'espace publique, de point de vue de la sociologie il est intéressant de considerer la communication réciproque des gens et des places et les changements qui influencent cette communication.

Mots-clés: gentrification, les espace publiques, slumization (création des taudis), les traits sociaux, le centre de la ville, renouvellement urbain, embellissement urbain, des places de Zagreb.

Reçu: le 25 mai 2002

Accepté: le 25 juin 2002